

Copyright © Suzana Matvejević, Vladimir Arsenijević

Copyright © 2019 ovog izdanja Udruženje KROKODIL

Projekat Zajednička čitaonica organizuje Udruženje KROKODIL.

krokodil
Engaging Words

Izdavanje ove knjige je omogućila organizacija:

ccfd-terre solidaire

•

ZAJEDNIČKA ČITALNICA #1: JUGOSLAVIJA

Tekstovi:

Predrag Matvejević

Vladimir Arsenijević

-

O PROJEKTU ZAJEDNIČKA ČITANICA

Ediciju *Zajednička čitaonica* čine tekstovi pisaca i spisateljica koji su pisali ili pišu na zajedničkom jeziku, bez obzira na to da li su svoj jezik nazivali ili nazivaju bosanskim, crnogorskim, hrvatskim ili srpskim, ili za njega koriste ili su koristili neki drugi naziv. Njihov rad stvorio je i stvara zajedničku riznicu u koju je pristup moguć bez jezičkih poteškoća i prevođenja i koja ostaje otvorena svima nezavisno od političkih promena unutar samog geografskog prostora koji je obuhvaćen zajedničkim jezikom. U toj riznici pronalazimo i iznova promišljamo nezaobilazne tekstove na ključne teme današnjice, a te radove, iz bliske ili dalje prošlosti, prate *odgovori* savremenih autorki i autora pisani specijalno za ovu ediciju. Cilj *Zajedničke čitaonice*, dakle, jeste stvaranje *pojmovnika* koji će čitatelju omogućiti ne samo lakše snalaženje u susretu s aktuelnim problemima i pojavama već i vrhunski književni užitak.

Sam projekat *Zajedničke čitaonice* kojeg, uz istoimenu ediciju, čini i serija javnih debata, predstavlja direktni nastavak projekta *Jezici i nacionalizmi*. Inspirisana ovim projektom i posledičnom *Deklaracijom o zajedničkom jeziku*, *Zajednička čitaonica* želi pokazati svu raznolikost i bogatstvo četiri ravnopravne, standardne varijante našeg policentričnog jezika. Na njemu je nastala, pa i dalje nastaje, jedna velika evropska književnost unutar koje se knjige i njihovi pisci slobodno kreću bez pasoša i putovnica, bez provere porekla i nametanja ekskluzivnog vlasništva.

Iako mu nedostaje jedan naziv, kako je obično slučaj s jezicima, smatramo da ta neobičnost samo predstavlja poziv i dodatni izazov da se taj jezik neprestano otkriva u svim njegovim standardnim i dijalektalnim oblicima, književnosti, filozofiji, muzici i popularnoj kulturi, regionalnim prožimanjima, internacionalnim uticajima te istorijskom razvoju. Na tu avanturu otkrivanja pozivamo čitateljice i čitatelje koji govore, koriste, stvaraju i žive zajednički jezik i kojima on jedino i pripada, ma gde bili.

JUGOSLAVENSTVO DANAS

Predrag Matvejević

UVOD U IZDANJE KNJIGE
„JUGOSLAVENSTVO DANAS” IZ 1982.

Ne kanim opisivati i prepričavati historiju jugoslavenstva, jugoslavenske ideje ili Jugoslavije, raznih očekivanja, zanosa ili pak razočaranja koja ih prate. Od citata iz mnogih drugih djela koja o tome govore – historiografskih, političkih, književnih – dalo bi se lako sastaviti više knjiga, čak i vrlo poučnih.

Ja ne pišem takve knjige.

Ovdje je više riječ o jugoslavenstvu danas nego jučer, premda sam se, dakako, morao vraćati i na jučerašnje stvari, na određena razdoblja naše novije historije i djela koja o njima govore. Podrazumijevao sam da jugoslavenstvo nije samo stav, obilježje ili pripadnost, nego i stanje: stanje stvari u Jugoslaviji. Teme iz prošlosti stoga ustupaju mjesto današnjim. Mnoge se od njih, kao što znamo, ponavljaju, ali vremenski razmaci i stečena iskustva omogućuju da ih ipak drukčije tumačimo.

Ovu sam knjigu započeo prije desetak godina. Baveći se drugim, srodnim pitanjima, pisao sam istodobno – pripremao, dokumentirao, promišljao – njezina poglavlja. Promatrao sam sve to vrijeme (1971 – 1981) zbivanja oko sebe, pokušavao ih objasniti, nastojao shvatiti komentare koji su ih na razne načine objašnjavali, pročitao goleme količine publicistike različite vrijednosti koja je (u nas) napisana o „naciji i državi”, o „nacionalnom i klasnom”, o „međunacionalnim odnosima i samoupravljanju” te o nacionalizmu, unitarizmu, jezičnim problemima i tome sličnom. Posljednje tri godine radio sam veći dio vremena na knjizi kao cjelini, nastojeći što više objediniti dijelove od kojih je sastavljena, sažimajući prikupljenu građu i dopunjujući je, ispravljajući samog sebe, isključujući, koliko je to moguće, ponavljanja.

Pojedini tekstovi ili odlomci koji su bili objavljeni u periodici izazvali su protivljenja. Na neka sam od njih morao odmah odgovarati; na druga će, vjerujem, odgovoriti sama knjiga. Vidio sam oko sebe lica koja su češće izražavala zabrinutost nego odobravanje: što će to sad, ta tema, takva knjiga (kad je već sama knjiga bila najavljena, u ljeto 1981). Upozorenja da je pitanje jugoslavenstva „vrlo osjetljivo”, da („baš sada”) možda nije vrijeme za nj, da treba „pripaziti” i tome slično, dobro su nam poznata. Držim da je ipak najgore ako se o takvim pitanjima šuti ili ih se

zaobilazi, kad se to prepusti onom općem i uopćavajućem govoru koji utvrđuje da je uglavnom sve dobro i da će biti još bolje. Tu su vrstu govora u našim prilikama donekle iznenadili, ali nisu zbunili događaji 1966, 1971, 1981...

Preosjetljivosti su u ovim stvarima posve shvatljive. Ako bismo, međutim, o svim mogućim prigovorima vodili računa, nitko ne bi napisao ni objavio knjigu o jugoslavenstvu. Zato se, uostalom, takve knjige i ne pojavljuju.

Ali ne samo zato.

Kad se govori o jugoslavenstvu, običaj je da se unaprijed opravdavamo kako nismo zastupnici unitarizma, ni *nadnacionalnog* jugoslavenstva, niti onog integralističkog, centralističkog, etatističkog itd. ili pak da uvjeravamo druge kako ne kritiziramo jugoslavenska opredjeljenja kao nacionalisti, ni separatisti, niti anti-Jugoslaveni i sl. Želio bih da se to, jedno i drugo, vidi iz same knjige: dovoljno nam je poznat zatvoreni krug govora u kojem bojazan od unitarizma služi kao opravdanje nacionalizmu, a napadi na nacionalizam alibi za unitarizam. Taj je govor, kao i pokušaj da se izade iz kruga što se njime zatvara, također predmet naše rasprave.

Ne osjećam nikakvu potrebu da se opravdam za ono što mi je strano ili u čemu nemam udjela. Suviše se često poriču stvari (npr. nacionalizam, unitarizam i sl.) za koje prethodno nije utvrđeno što znače, tako da se zapra-

vo ništa i ne poriče. Ovdje se pokušava odrediti značenje glavnih pojmova kojima se služimo, kao i stanovite razlike u značenjima s obzirom na kontekst ili vrijeme, prošlo i sadašnje.

Razmišljanja koja su predočena u ovoj knjizi polaze od određenih pretpostavki: prije svega od one da izvan Jugoslavije za sve nas zajedno nema pozitivne alternative, društvene i nacionalne, državne ili političke. Kada bi je bilo, ne bismo oklijevali raspravljati i o njoj, ali je ne vidimo. Iz toga valja, po samoj logici stvari, povući određene konsekvence.

Uzimajući u obzir sve napore i žrtve naraštaja da se stvori i održi Jugoslavija, ne smijemo, međutim, zaboraviti ni obmane (samoobmane), niti mitove koji su pratili jugoslavenstvo u posljednjih stotinjak godina, koji su ga, kao što znamo, u raznim prilikama krivotvorili ili iznevjerili (i u našim međusobnim odnosima, i u odnosima Južnih Slavena prema drugima). Jedna vrsta frazeologije, koja ponekad pretendira da bude i teorijom, iscrpila se u ponavljanjima, navođenju, banalnosti. Jedna komparativna analiza ideologija koje se suočavaju danas na našem tlu nije još sačinjena.

Shvaćajući kulturu u širem smislu (ne svodeći je na političku kulturu, sociologiju kulture i tome slično), nastojao sam uvesti u raspravu suvremenije kritičke postupke,

pojasniti ili *proizvesti* stanovite koncepte i ideje. Ostalo je, dakako, još mnogo tema koje valja obraditi (neke sam od njih obrađivao u drugim knjigama, npr. odnose „kulture i nacionalne kulture”, „lijevog i desnog u kulturi”, „kritike i društvene kritike”, „društva i socijalizacije kritičke svijesti” i dr.). Knjiga nosi podnaslov *Pitanja kulture*, kojim sama ograničuje svoj predmet.

U hrvatskoj kulturi nastao je prije više od jednog stoljeća projekt kulturnog i političkog ujedinjenja Južnih Slavena: nije li ona dužna, i prema sebi i prema drugima, preispitivati i vrednovati značenja toga projekta s takvim posljedicama u našoj zajedničkoj povijesti? (U ovom času nemamo cjelovitije i suvremenije studije čak ni o Strossmayeru ili Račkom, što možda pokazuje koliko smo zaista spremni na preispitivanja kakva jedna kultura s tradicijom mora pretpostaviti). To je mogući odgovor onima koji pokušaje poput ovoga smatraju *a priori* nepotrebnim u sredini u kojoj živim.

Svojevrzne napade u Beogradu na neke tekstove koji su uvršteni u knjigu „Jugoslavenstvo danas” nisam također shvatio kao stavove srpske kulture, tj. ljudi od kulture u pravom smislu riječi. Činilo se na trenutke da sam jedan od rijetkih kulturnih radnika iz Hrvatske koji je napadnut zbog jugoslavenstva u Srbiji: možda zato što nije posrijedi jedno te isto shvaćanje jugoslavenstva, što na njega gledam

drukčije od onih koji su mi prigovarali na srpskoj strani kao i na hrvatskoj. U svakom slučaju, nadmetanja oko toga tko je više pridonio jugoslavenskoj ideji i stvari zajedništva, pogotovo između Srba i Hrvata, smatrao sam uvijek bespredmetnim, a govor kojim su se ona iskazivala obično neprikladnim. Prigovori s drugih strana, npr. oni da se više bavim hrvatskim i srpskim ili slovensko-srpsko-hrvatskim odnosima nego ostalim, nisu možda posve neosnovani, ali postoje argumenti koji im se mogu suprotstaviti: utjecaj tih odnosa bio je najodlučniji (i najpogubniji, također) u historiji Južnih Slavena i Jugoslavije.

Htio bih na kraju *Uvoda* ukloniti još jedan mogući nesporazum: o vezi između ove knjige i rezultata popisa stanovništva koji su objavljeni početkom 1982, po kojima se dio stanovništva (oko 1.200.000) opredjeljuje prije svega kao Jugoslaveni. Ne držim da je uputno raspravu o jugoslavenstvu danas svoditi samo na jedan popis i isključivo na one koji su se u njemu tako opredijelili. Rad na ovoj knjizi nije mogao računati na bilo kakvu sličnu konjunkturu: prva verzija eseja „Jugoslavenstvo danas” objavljena je 1978. godine u „Slobodnoj Dalmaciji”; o odnosima „kulture i nacionalne kulture” pisao sam 1974. u „Novoj Makedoniji”...

Iz bojazni da će nas netko optužiti za neke od zabluda prošlosti, često se ne usuđujemo govoriti o važnim pitanjima sadašnjosti, osim na način koji više nikoga ne zadovo-

ljava i kojem malo tko vjeruje. Želio bih da čitalac prepozna napor koji je ovdje uložan da se i o jugoslavenstvu, kao i o svemu ostalom, govori slobodnije.

Zagreb, ljeto 1982.

PREDGOVOR *REPRINT* IZDANJU KNJIGE
„JUGOSLAVENSTVO DANAS“ IZ 2003.

Prva poglavlja „Jugoslavenstva danas“ pisana su potkraj sedamdesetih godina stoljeća koje je za nama. Knjiga se najprije pojavila u Zagrebu 1982. godine (izd. „Globus“), potom u Beogradu 1986. (izd. „Bigz“). Pisana je s namjerom da upozori na ono što se može dogoditi.

Dogodilo se gore.

Započeo je rat – istodobno nacionalni, građanski i vjerski, naizmjenice osvajački i obrambeni, rat pamćenja i osvete. Njegove posljedice traju. Nakon raspada Jugoslavije, osnovane su nove države među kojima odnosi još nisu sređeni. Jugoslavenstvo je odgurnuto u prošlost, povijest se još nije počela baviti njim. Ono je postalo jednima prokletstvo, drugima nada.

„Jugoslavenstvo danas” nastalo je na tragu *jugoslavenske ideje*, prisutne u svim našim kulturama, napose u hrvatskoj. U knjizi je više riječ o onome što zbližava nego o onome što dijeli Južne Slavene. Autor pripada naraštaju koji je nastojao izgraditi zajednicu slavenskih naroda kojima povijest nije bila sklona. Krajnji je rezultat našega nastojanja porazan. Ali nije morao biti takav.

Na razmeđu osamdesetih i devedesetih godina, Slobodan Milošević je, u borbi za prevlast, dao dotada neslućen zamah srpskom nacionalizmu. Potaknuo je sve druge nacionaliste, napose hrvatske koji su se već bili probudili. Svoju je politiku provodio pod maskom jugoslavenstva, predstavljao se braniteljem Jugoslavije. U septembru 1990, godinu dana prije pada Vukovara i gotovo dvije prije napada na Sarajevo, u dnevniku „Borba”, koji se naglo otpravio i od službenoga glasila postao slobodnom tribinom, objavio sam otvoreno pismo diktatoru, sve moćnijem i arogantnijem:

Slobodane Miloševiću, pisao sam vam već prije nego što su se zbile sudbonosne promjene u Srednjoj i Istočnoj Evropi (1989 – 1990), želeći vas upozoriti na opasnosti koje vaša politika izaziva, na njezine posljedice koje Srbiju i Jugoslaviju mogu gurnuti u propast. Danas su te opasnosti i posljedice još očitije i stvarnije.

Ljude iz vaše okoline, u Srbiji, koji su vas upozoravali da se situacija na Kosovu ne može brzo ni lako riješiti, sav-

jetujući vam da ne dajete narodu 'laka obećanja', ušutkali ste ili smijenili s položaja grubom staljinističkom metodom. Probudili ste prtajene nacionalističke i klerikalne strasti i upotrijebili ih na najprimitivniji način. Zloupotrijebili ste osjetljivost srpskog naroda spram svoje zemlje i njezine sudbine, spram Kosova s kojim je povezana njegova historija i na kojem su se s mukom sačuvala njegova svetišta. Optuživali ste pri tom gotovo sve druge narode u Jugoslaviji kao krivce, proizvodili neprijatelje, izolirali ste Srbiju od Jugoslavije... Jugoslaviju ste osramotili pred svijetom.

Javno ste prijetili hapšenjima i hapsili ste. Organizirani su procesi bez zakonske osnove, „izolacije” bez suđenja, osude bez dokaza, otpuštanja bez razloga... Sve se to iz dana u dan pogoršava, bez ikakve nade u razumno rješenje: razum ste od početka isključili iz igre. Nekoliko velikih duhova s ovoga tla govorili su i pisali o dvije Srbije: jednoj koja je sjala u tami naše povijesti i drugoj koja je sama bila tama. Vi ste postali, za veći dio Jugoslavije, oličenje te tamne strane. Pišem vam ovo kao Jugoslaven koji voli srpski narod, poštuje njegove žrtve, suosjeća s njegovim stradanjima kroz povijest, pa i s nedaćama kojima je izložen jedan njegov dio na Kosovu. Očajan sam kad vidim što je vaša vlast učinila u samu Beogradu, gdje se duh raznovrsnosti i znatiželje s mukom brani od suludog nacionalnog i vjerskog zanosa, a duhovitost i vedrina, karakteris-

tike toga neobičnog grada, meni toliko dragog, ustupaju pred populističkom razdraženošću i isključivošću. Srpska štampa, kojoj mnogi od nas izvan Srbije duguju dio svoje političke kulture, godinama je pisala slobodnije i otvorenije negoli ijedna druga u našoj zemlji: vi ste je učinili pokornom i nedostojnom, dali ste je u ruke sluganima koji ne prežu ni od kakve laži i pljuju na svakog tko se ne slaže s vašom politikom.

Pridonijeli ste više nego itko drugi (o krivici drugih govorim na drugom mjestu) da se razbiju i raspu snage koje su željele sačuvati zajednicu nesretnih jugoslavenskih naroda. Zahvalni su vam svi oni koji su to željeli. Danas vam još može spasiti obraz ostavka. Sutra to neće biti dovoljno: preostat će možda još jedino samoubojstvo."

(Zagreb, 8. IX 1990)

Nakon što je pismo bilo objavljeno, izgubio sam većinu prijatelja u Beogradu. Svi oni koji su se povelili za *vožd*om, veličali ga, aplaudirali mu na velikim mitinzima na ušću Save u Dunav nisu mi mogli oprostiti. Prije toga, dolazio sam često u Srbiju, bio sam pozivan na razne skupove, okrugle stolove, tribine. Prestali su me zvati. U Zagrebu su mi nacionalisti zamjerali, prije svega, što sam napisao „Jugoslavenstvo danas”. S obzirom na to da sam u vrijeme „hrvatske šutnje” branio intelektualce u zatvoru, među nji-

ma i mnoge Hrvate, sve bi mi lako oprostili da sam se priklonio Tuđmanovom taboru, u kojem je ustaška emigracija dobila vidno mjesto.

Nekoliko kolega sa Zagrebačkoga sveučilišta – Rudi Supek, Branko Horvat, Predrag Vranicki, Žarko Puhovski – i ja osnovali smo UJD: *Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu*. Oko nas se okupio stanovit broj mlađih ljudi iz Zagreba i Dalmacije, neki su nam prišli i iz Beograda, Sarajeva, Skoplja, Ljubljane. Vlast koja je gubila tlo pod nogama – komunisti koji su već ustuknuli pred nacionalizmom – nije nam dopustila da se zakonito registramo ni u Zagrebu, ni u Beogradu, ni u Ljubljani, ni u Sarajevu; uspjeli smo to učiniti u Titogradu, po strani, na margini. Nacionalističke su nas partije preplavile i grubo odgurnule sa scene. Nitko nas nije štutio, sami smo bili preslabi. *Udruženje* koje nije željelo postati *partijom* ubrzo se ugasilo. Kad danas uzmem u ruke njegov program koji sam napisao i objavio pod naslovom „Jugoslavija i Evropa” u „Republici”, listu ograničene naklade koji smo pokušali izdavati, osmijehnem se uviđajući koliko je samo pisanje bespomoćno. Naslućivao sam to već i prije.

U međuvremenu se rasplamsao rat: Vukovar, Dubrovnik, ubrzo za njima i Sarajevo, potom Mostar, Srebrenica, Krajina, Kosovo... Počeo sam sve češće odlaziti i sve duže se zadržavati izvan zemlje. Pokušavao sam i sebi

i drugima objasniti što se to događa, pisao pisma – molio sam, među ostalim, Mitterranda da učini što može kako bi se spasio „biser Mediterana, Dubrovnik”. Vraćao sam se praznih ruku. Jedne večeri, vidjeh na ekranu emisiju engleske televizije o Vukovaru: četa vojnika stupa po štiti razrušenog grada i pjeva „Slobodane, šalji nam salate, bit će mesa, klačemo Hrvate.” Domaćim sam televizijama već odavno prestao vjerovati, ali ova nije bila naša. Gledajući razularene „paravojne jedinice”, Šešeljeve „dobrovoljačke odrede”, Arkanove „tigrove”, uniforme kakve su svojedobno nosili četnici Draže Mihajlovića, šajkače, ocila i mrtvačke glave, sve to među kršem, leševima, jaucima ranjenih i umirućih – shvatio sam da se dogodilo „nepopravljivo” (tu sam riječ preuzeo iz Kantova *Traktata o postojanom miru*). Slobodan Milošević, u to doba apsolutni gospodar Srbije, s bezgraničnom podrškom okoline, mogao je sve zaustaviti jednim migom – ali nije htio. On je to i pokrenuo.

Vidio sam u isto vrijeme kakvim se osobama okružuje Franjo Tuđman. Hrvatski ministar obrane Gojko Šušak, koji se vratio iz emigracije gdje je bio povezan s ustaštvom, na televiziji pozdravlja fašističkim pozdravom – dignutom rukom – jednom u Sinju, na alkarskoj svečanosti, drugi put u Posušju. Predsjednik ga pritom proglašava svojim „najboljim ministrom”. Po ulicama Zagreba susrećem mladiće u odorama zloglasne „crne legije”, po kioscima se prodaju

slike Ante Pavelića. Napisao sam i pismo Tuđmanu, koje tada nisam mogao objaviti u Hrvatskoj, a nisam htio u Srbiji: „*Ne može se sve pravdati ‘oporbom’ prema agresivnom tipu nacionalizma koji je pod Slobodanom Miloševićem razvio svoje barjake po Srbiji: stvari valja vidjeti onakve kakve su same po sebi, ne samo relativno, u odnosu spram drugoga... Jedan od najgorih oblika nacionalizma je onaj klerikalni. Moderna demokracija je laička... Ona se ne može ostvariti u nacionalizmu. Ako se to na vrijeme ne spozna, izgubit će se previše vremena: a mi smo i onako u zaostatku.*

Rušenje Jugoslavije po svaku cijenu može dovesti do teških posljedica za sve nas. Brojni su naraštaji maštali o tome da se srodni narodi na ovom prostoru, kojima povijest nije bila sklona, okupe i ujedine u državu u kojoj će biti samostalni. Te zamisli dugujemo najuzvišenijim duhovima naše kulture i politike. Velika je odgovornost u rukama onih koji drže vlast i koji su spremni – da bi se na vlasti održali – udovoljiti slijepim nacionalizmima, ne vodeći računa ni o nazorima suvremenoga svijeta ni o stanjima u ‘našoj pijanoj krčmi’ kad se u njoj pogase svijeće, kako bi rekao Miroslav Krleža, na kojeg ste se svojedobno pozivali. Dođe li do takva sukoba među nama, desetljećima ćemo se opet rvati jedni s drugima iscrpljujući sve svoje snage u tome. Svijet će u međuvremenu ići dalje: mi ćemo za

njim i dalje zaostajati." (Zagreb, 8. rujan 1990; nisam dobio odgovora, ali mi je predsjednikov savjetnik potvrdio da je pismo primljeno i da se primalac naljutio.)

Nedugo poslije toga, netko mi je, usred bijela dana, ispalio dva revolverska hica u poštanski sandučić i napisao na njemu: „Crveni konj” i „Svinja jugoslavenska”. Odlučio sam otići što dalje i ostati što duže „između azila i egzila”. Nitko me nije izgonio, otišao sam svojom voljom, po vlastitu izboru. Uputio sam se najpre u Francusku, zatim u Italiju. Pisao sam više na stranom jeziku nego na svome. To mi je omogućilo da se izražavam slobodnije. Unatoč svemu, stalno sam se vraćao. Obišao sam sve dijelove bivše nam države, boravio u opsjednutom Sarajevu dok su po njemu padale granate, osnovao „Asocijaciju Sarajevo” u Parizu s bosanskim i francuskim prijateljima. U Rim sam pozvan da na univerzitetu „La Sapienza” predajem južnoslavenske književnosti. Željeli su da predavač nije nacionalist i da bude nepristrasan, kako se rat u zemlji ne bi nastavljao izvan njezinih granica, drugim sredstvima, u kulturi. Uspio sam zainteresirati stanovit broj ljudi u Italiji i Francuskoj za vrijednosti južnoslavenskih kultura. To sam shvaćao i kao dug prema zemlji koja trpi, kao dužnost onoga koji je pisao o „Jugoslavenstvu danas”.

U našim sredinama padale su iz dana u dan maske s lica. Laž je izbijala iz mikrofona, obmana se širila po

novinama. Novi su komesari još jednom prepravljali i krivotvorili povijest. Odlasci su mi pomogli da se oslobodim utjecaja okoline. Bilo je očito da mилошевићevska ideologija manipulira riječima i pojmovima kao što su Jugoslavija i jugoslavenstvo. Pod Tuđmanom je opet postalo neprilično i opasno podsjećati da se „jugoslavenska ideja” začela upravo u hrvatskoj kulturi, da su njome bili obilježeni hrvatski Sabor i njegove odluke, narodni „Preporod”, Jugoslavenska akademija u Zagrebu, djela naših najvećih pisaca i umjetnika. „Srbi su nam nametnuli Jugoslaviju”, „oni su za sve krivi” – takvo je shvaćanje postalo službeno i neprikosnoveno. A i članovi Srpske akademije, kao i družina koja se oko njih okupljala, optuživali su jugoslavenstvo za zlo koje je, navodno, nanijeto Srbiji. Za sve je najveći krivac Josip Broz, koga su do jučer i jedni i drugi hvalili i slavili.

I na hrvatskoj i na srpskoj strani slojevi zaborava prekrivaju još svježije pamćenje. Sjećam se kako se na vijest o Titovoj smrti Beograd sledio i zanijemio. Na njegov pogreb došli su mnogobrojni državnici iz cijeloga svijeta, kao nikome do tada, grad ih je primio s ponosom i tugom. Akademik i bivši mladobosanski urotnik Vasa Čubrilović, kojemu inače nacionalizam nije bio tuđ, isticao je u to doba kako nikada ni jedan srpski vođa u historiji nije, poput Tita, najprije digao ustanak u srcu Srbije, zatim pobjedonosno prešao njome sa svojom vojskom s jednoga kraja na dru-

gi, od juga prema sjeveru, zauzimajući trijumfalno grad za gradom sve do Beograda, u kojem će se sresti s ruskom braćom i nastaviti rat kao njihov ravnopravni saveznik. Kad bi neki novi akademik izrekao danas sličnu ocjenu, bio bi u najmanju ruku popljuvan. A da je Tito slučajno bio pravoslavne vjere, i dalje bi ga hvalili i slavili kao najvećeg nacionalnog junaka ili čak sveca.

Kad je plavi vlak vozio Titov lijes iz Ljubljane, okupila se oko zagrebačkoga kolodvora milijunska masa da se oprostí od „najdražega sina domovine”. Tko sve nije proplakao nakon što se zaorila kajkavska popevka „Za svaku dobru reč, kaj reći si nam znao”. A riječi koje je pokojnik izgovarao s najviše upornosti i uvjerenja bile su bratstvo, jedinstvo, Jugoslavija – to nitko ne može poreći. Ubrzo zatim, postavit će se nezamislivo pitanje: „Tko je najveći hrvatski političar, Broz, Tuđman ili Pavelić?” Takvo je pitanje uvredljivo i za samu Hrvatsku, i za povijest Evrope.

Požalim što sam prije tridesetak godina pisao predsjedniku, čije djelo cijenim, da se „povuče sa svih funkcija”, jer „doživotno predsjedništvo” nije spojivo s idejom socijalizma. Mislio sam na *socijalizam s ljudskim licem* i želio da on nađe svoj dom u Jugoslaviji. S takvom sam primisli pisao „Jugoslavenstvo danas”.

Što je ostalo danas od jugoslavenstva? Možda vrlo malo, a možda ipak više nego što nam se čini. Stariji se

sve češće usućuju priznati da su živjeli mnogo bolje u Jugoslaviji. Mladi sve više gube vezu s onim što je bilo prije. Prema anketi provedenoj u jednom zagrebačkom tjedniku na kraju 2002. godine, sedamdeset posto mladih Hrvata želi otići nekamo i potražiti sreću. U Srbiji, gdje je situacija gora, postotak je sigurno veći. U Bosni pak, koja je najviše stradala, gotovo bi svi, kad bi mogli, otišli. Tužne su scene pred stranim konzulatima – dugi redovi čekaju, a kad ih odbiju, mladići i djevojke staju ponovo u red pred nekim drugim konzulatom.

I nove države čekaju takođe da uđu u Evropu. Jugoslavija je imala priliku, i potporu, da postane članom Evropske zajednice prije bilo koje zemlje s istoka Evrope. Tako bi sve njezine sastavnice mogle potvrditi svoje identitete bez tragičnih sukoba i nenadoknadivih šteta, prema višim evropskim uzorima. Tadašnji prvi čovjek Evropske unije pozvao je naše nove prvake i ponudio im golemu pomoć kako bi mogli obaviti predradnje za učlanjenje. Njegov su prijedlog odbili Milošević u ime Srbije i Tuđman u ime Hrvatske. Takva se prilika nije ponovila. Slovenija je primjer kako se moglo postupiti drukčije i, štoviše, baštiniti nešto i od same Jugoslavije.

Pojedine teme iz „Jugoslavenstva danas” pojavljuju se ponovo, u drugim oblicima. Srušene države ostavljaju za sobom razne tragove. Posrijedi je stvarnost koja je

prekinuta a nije zaključena. Nju je teško podnositi a nemoguće izbjeći. Novi režimi više obećavaju nego što mogu dati. Uloge koje nude nisu zanimljive ni privlačne. Ideologije koje se vraćaju – ovdje pritajeno, ondje napadno – često su gore od onih koje pokušavaju zamijeniti. Između prošlosti i sadašnjosti nastupaju prekidi, između sadašnjosti i budućnosti javljaju se nagovještaji demokracije i kušnje diktature. Takav sam hibrid nazvao *demokraturom*. Nameću se podjele, a sve je manje onog što se da podijeliti. Nastoji se osvojiti sadašnjost a ne uspijeva se ovladati prošlošću. Rađaju se slobode, a da se pritom ne zna što uraditi s njima ili ih se zlorabi. Bilo je nužno braniti nasljeđe – valja se sad braniti od tog istog nasljeđa, od tereta kojeg ono sa sobom vuče. Slično je i s pamćenjem: trebalo ga je spašavati, na kraju se mora spašavati od njega samoga, od taloga kojeg sadrži. *Povratak u prošlost* obična je tlapnja, *povratak prošlosti* često je tragedija. Povijest bilježi i tlapnje i tragedije, jučerašnje i današnje.

* * *

Bio sam iznenađen kad mi je izdavač predložio da objavimo *reprint* „Jugoslavenstva danas”. Ni prije dvadesetak godina knjiga nije bila dočekanana s oduševljenjem. Prisjećam se znanaca u Hrvatskoj koji su me hladno

pozdravljali ili pitali: „Što će ti to?“ Kad su mi nacionalisti u Beogradu zamjerali što sam pisao da je u stanovitim prilikama „srpsko jugoslavenstvo bilo prošireno srpstvo“, oni koji su mi do jučer okretali leđa u Zagrebu počeli su me tapšati po ramenima: „Neka si to rekao Srbima!“ A knjiga je pritom ostala ista.

Sama tehnika *reprinta* ne dopušta da se išta u tekstu mijenja. Piscu je teško ako nemože barem formalno poboljšati neka mjesta, očajava što je rečenica negdje nespretno započela ili završila, sretan je ako pojedine riječi može zameniti pristalijim. U ovom slučaju, usprkos svemu, sve ostaje kako je bilo. „Predgovor“ i „Pogovor“ nose nove datume i govore o potonjem iskustvu.

Kultura je dužna prenijeti pamćenje jednog pokoljenja drugome. To je pogotovo važno u prilikama u kojima se samo pamćenje krivotvori ili poništava. Želio bih da onaj tko bude čitao ove redove sazna kakve su bile težnje, nade ili zablude koje je pisac „Jugoslavenstva danas“ dijelio s mnogim suvremenicama i prethodnicima.

Sve ostalo mi je u ovoj prilici manje važno.

* * *

Četvrtoga februara 2003. godine, na dan kad pišem ove redove, izbrisano je i ime Jugoslavije sa zemljopisne i

političke karte svijeta. Nje i onako nema već više od deset godina. Ostatak koji se do jučer, bez prava i zasluge, tako zvao, sad će se zvati „Srbija i Crna Gora”. Švicarska radio-televizija zatražila je da u njihovu dnevniku prokomentiram taj datum i događaj. „Kraj Jugoslavije osiromašuje Evropu. Izgubila se ne samo država koja se tako zvala nego i jedno iskustvo i značenje koje je to iskustvo imalo. Jugoslavenska se država ne može više sastaviti, bilo bi iluzorno u ovom času to i očekivati.”

Jugoslavija se nije uspjela obraniti od sebe ni odoljeti svojim kušnjama. Zahtjevi kojima je valjalo udovoljiti bili su možda veći od nje same: udružiti narode različite po kulturi i vjeri; ustanoviti modernu višenacionalnu zajednicu i državu; ostvariti ideju socijalizma i praksu samoupravljanja; osigurati samostalnost i nesvrstanost spram svijeta i njegovih podjela; prevladati proturječja između zaostalosti i napretka, oskudice i razvoja, prošlosti i povijesti. Izgleda da nismo bili dorasli takvim zadaćama ili pak da su bili jači oni među nama koji su se tome suprotstavljali.

Povijest se još jednom poigrala ili narugala: od dijelova bivše zajednice stvorene su manje nacionalne države u času kad nacionalnost i državnost gube na važnosti u Evropi i kad se procesi velikih integracija nameću svijetu. Nacionalizam i državotvornost nisu u stanju odgovoriti na zahtjeve moderne povijesti. Onaj tko se oslanja samo

na njih opet će kasniti za poviješću. Htjeli ili ne htjeli to priznati, postali smo simbolom nesreće među nacijama i državama, na Balkanu i u Evropi. Možemo se tješiti da to nismo svi u istoj mjeri ili da tako nećemo ostati. Ali i sam nastavak postavlja uvjete koje valja ispuniti. A povratka nazad nema.

Naviknuti smo gubiti. Svakog jutra iščezne ili se udalji netko tko nam je bio drag i blizak, neka se ljubav ugasi, prijateljstvo izblijedi, smrt uzima sebi one koje smo voljeli. Gubitci su upisani u naše sudbine. Rijetko se, međutim, izgubi zemlja. Ne mislim pritom na državu ni na režim, nego upravo na zemlju u kojoj smo se rodili, koja je do jučer bila naša. To se dogodilo mnogima u sad već bivšoj Jugoslaviji.

Volio sam tu zemlju znajući dobro njezine nedostatke, ne krijući ih ni od sebe ni od drugih. Ponekad sam bio prestrog prema njoj. Osjećao sam se u vlastitu domu jednako na Ohridskom i Bledskom jezeru, po panonskim ravnicama i jadranskim obalama, kraj Neretve, Morave, „krive Drine”, svih naših voda i rijeka koje sam obišao, uz vrleti Učke i klance Prokletija. Nisam pritom bio jugoslavenski „unitarist” – nacionalisti uvijek nekoga mrze ili optužuju, ja to nisam umio ni mogao.

Kad su se početkom prošloga stoljeća razdvajale –bez rata i krvi – skandinavske zemlje, poslanici parlamenta

koji je izglasao podjelu Švedske i Norveške zajedno su popili zdravicu, jedni s tugom i nostalgijom, drugi sa zadovoljstvom i nadom. Kažu da su tom prilikom gotovo svi pisci plakali. Nitko ih nije optuživao zbog toga da su „izdajnici svoga naroda” – željeli su biti i ostati jedni uz druge. Posljednjih godina, lutajući svijetom, često sam mislio na to. Ideja bratstva među narodima nije tuđa evropskoj kulturi. Premda sam se pomirio sa činjenicom da Jugoslavije nema i da je možda više neće biti, meni je ovaj dan tužan. Takvo je priznanje danas, u zemlji u kojoj je prolijevana krv, nalik na izazov. Teško je objasniti što je razlog tome. Uzroke sam tražio već prije, možda prekasno i nedovoljno, u knjizi „Jugoslavenstvo danas”. Danas je položaj onoga koji piše o jugoslavenstvu teži nego jučer. Rasprava o tome možda je čak nužnija. Tema više nije službena. To je dovoljan razlog da ova knjiga ponovo izađe. Oni koji su mi u mladosti bili uzorom nisu se odricali ni jednog retka koji su napisali.

Onaj tko zna što je izgubio, znat će bolje što traži.

Rim, februara 2003.

●

MISLITI JUGOSLAVIJU DANAS

O POST-JUGOSLAVIJI, POST-JUGOSLOVENSTVU I
(MOGUĆIM) POST-JUGOSLOVENIMA

Vladimir Arsenijević

●

*If you're troubled and you can't relax
Close your eyes and think on this
If the rumors floating in your head all turn to facts
Close your eyes and think on this*

Armenia, city in the sky

- The Who, Armenia, city in the sky¹

I) PITANJE PREFIKSA

Možete da se opkladite da će se, svaki put kad vam se omakne da spomenete „bivšu”, „ex-” ili „post-Jugoslavi-ju”, u blizini naći dežurni pametnjaković koji će, uz izraz beskrajne dosade na licu, primetiti kako su svi ti prefiksi suvišni i suštinski nepotrebni.

Državne zajednice, objasniće vam taj strpljivo, na-prosto postoje ili ne postoje. Te tako, u meri u kojoj je, kao, nesuvislo pa i nelogično govoriti o „bivšoj Asiriji”, „ex-Rimskom carstvu” ili, recimo, o „post-Otomanskoj imperiji”, jednako je izlišno govoriti o bilo kakvoj „bivšoj” „ex-” ili „post-Jugoslaviji”.

¹ Ako ste uznemireni i ne možete da se opustite/ Sklopite oči i razmišljajte o tome/ Ako vam se glasine u glavi pretvore u činjenice/ Sklopite oči i razmišljajte o tome/ Jermenija, grad na nebu. - *The Who, Armenia, city in the sky*

„Jugoslavije naprosto ima ili nema”, otpametovaće vam strpljivo do kraja svoj poznati i mnogo puta ponovljeni kliše. „A nema je i - tačka.” Pa će vam još spremno ponuditi ruku pomirenja. „Zar nije tako?”

„Tako je”, složit ćete se krotko jer ste odavno ostali bez nerava za duge rasprave s bilo kim i oko bilo čega. A oko Jugoslavije i njenih prefiksa pogotovo. „Tako je, naravno.”

Samo što, mislit ćete, nije. Nije, ne.

Ima, naprotiv, mnogo, možda čak i previše dobrih razloga zbog kojih svi ti prefiksi danas imaju toliko smisla. Sada kad je svaka država Jugoslavija evidentno pitanje prošlosti, upropaštena prilika i gotova stvar, nama - „bivšim”, „ex-” ili „post-Jugoslovenima” - verovatno je jasnije nego ikada pre da naša *prava* zajednička domovina nije samo ta dva i po puta rađana i konačno zauvek upokojena državna tvorevina. Te da je ona to možda ponajmanje od svega.

Ma šta poslovični pametnjaković s početka teksta tvrdio, Jugoslavija koju mi danas baštinimo, ova Jugoslavija koju tako često i, reklo bi se, kako vreme odmiče, sve radije pamtimo i promišljamo nije ni kraljevina, ni socijalistička federativna republika, a tek nije onaj patrljak nastao pred samu njenu smrt, nekakva privremena savezna republika.

Jugoslavija koja nam je danas i ovde potrebna i zbog koje su svi gore navedeni prefiksi više nego opravdani, jeste svojevrsna Jugoslavija duha. A ona je postojala

mного pre formiranja prve zajedničke države i uopšte nije nestala tragičnom smrću one poslednje.

II) PITANJE RAZUMA I VOLJE

Niko, uostalom, koliko nam je poznato, nije unapred promišljao nikakvo „asirstvo“, „rimstvo“ ili „otomanstvo“. Niko o njima nije maštao; niko im se nije nadao. Ta su carstva spoznavala i stvarala sebe u hodu, rastući i razvijajući se do neslućenih razmera. Jugoslavija je, s druge strane, bila željena i intenzivno zamišljena kroz čitav jedan vek. Ona je bila proizvod razuma i volje generacija koje su prethodile onima koje će istoimenu državu zaista stvarati u bolnoj realnosti prostora, vremena, te istorijskih i mentalitetskih ograničenosti. Dubrovački pesnik Matija Ban skovao joj je naziv dobrih sedamdesetak godina pre znamenite 1918. Zamišljali su je razni ljudi, na raznim mestima i na različite načine, ali u svakoj od svojih ostvarenih verzija, Jugoslavija, kako se to uobičajeno kaže, nije uspevala da izađe na kraj sa sopstvenim suprotnostima. San o njoj, ispostavilo se, bio je mnogo nežniji, slojevitiji i krhkiji nego što su ovdašnje mogućnosti ikad mogle da podnesu.

Ekskluzivistička rigidnost svakog bogomdanog etnocentričnog, tribalnog nacionalizma, te njihovih unakrsnih ideologija krvi, tla i kostiju, mogla je da bude ublažena,

možda čak i zauvek otklonjena, relaksiranom inkluzivnošću neuporedivo savremenijeg i otvorenijeg jugoslovenskog identiteta. U koji bi, barem u njegovom idealnom otelotvorenju, svako mogao da se uključi po sopstvenoj volji. Ili da se iz njega, takođe svojevolumno, isključi.

Da se tako nešto nikada nije desilo, to valjda i ne treba posebno spominjati. Toj i takvoj ideji mi, „bivši“, „ex-“ ili „post-Jugosloveni“, naprosto nismo bili dorasli.

I kažnjeni smo zbog toga. Ali u izvesnom smislu - za nas je zapravo bolje ovako. Barem je, hoću da kažem, iskrenije.

Jer ovo što danas umesto Jugoslavije imamo: upravo *to* je naša prava mera.

III) PITANJE JEZIKA I SENZIBILITETA

U tome se, uostalom, sadrži i čitava tužna istina o Jugoslaviji i nama.

Nasledili smo jednu neverovatnu ideju, pokušali da je sprovedemo u delo i odmah upropastili. Pokušali smo ponovo pa smo je upropastili još gore.

I tačka.

Bio je to, ispostavilo se, test koji nismo bili u stanju da položimo. Jedna klasična ambicija bez pokrića. Sjajna zamisao ali preveliki zalogaj.

Međutim, ideal je i dalje tu; nadživeo je uspešno sve propale državne tvorevine. On ionako postoji iznad i ispod njih, prethodi im, a tu je i kad njima dođe kraj. Slobodan od njih. Nezavisan.

Tu su i naše čvrste i nesumnjivo pozitivne veze. Pre svega mislim na zajednički jezik, kao i na čitav splet senzibilitetskih i kulturnih srodnosti. Te veze su prirodno najjače unutar središnjeg BiH-CG-HR-SR prostora i na različite načine dobijaju drugačije oblike u Sloveniji i Makedoniji. Stvar je prirodno još kompleksnija u slučaju Kosova. Ali sve su to razmeđe „bivše”, „ex-” ili „post-jugoslovenske” dinamike koje su oduvek bile sastavni deo njenog tkanja.

Tako je i sad. Razgraničeni smo do bola, ali tkanje nesumnjivo postoji. Ono je oštećeno, ali nije u potpunosti pokidano činjenicom raspada državne zajednice.

Jezik i senzibilitet - to su spona koje nijedna etnička samoživost i paranoja, ispostavilo se, nisu (bile) u stanju da ukinu. Post-jugoslovenska književnost, ali i različiti drugi vidovi post-jugoslovenskih umetnosti, post-jugoslovenska intelektualna i angažovana scena i - *last but not least* - post-jugoslovenski treš to veoma intenzivno dokazuju. Dijalekatsko-senzibilitetski kontinuum prostire se i dalje, praktično od Triglava do Đevđelije. Možete da postavite granice gde god vas je volja, on svejedno ne odlazi nikuda.

To tu, to je taj naš prostor - „region”, „jugoistok Evrope”, „Zapadni Balkan”, „bivša”, „ex-” i „post-Jugoslavi-

ja", neuravnotežen, rastrzan i neurotičan, nekad pun dinamičnog potencijala, danas tužno osuđen na sve te jalove eufemizme.

IV) PITANJE KNJIŽEVNOSTI

Kada autor koji je (pretpostavljam) etnički Hrvat, u svakom slučaju, rođeni Splitsanin, Dalmatinac, napiše pripovetku čistom ekavskom varijantom štokavskog dijalekta kakva se govori u centralnoj Srbiji, i smesti je u srpski grad Kragujevac usred onog nadasve tragičnog oktobra godine 1941², postavlja se pitanje - po nekima opravdano a po drugima i ne baš toliko - da li ta priča onda pripada savremenoj hrvatskoj ili savremenoj srpskoj književnosti?

I šta tačno konstituše tu navodnu „nacionalnost” književnosti?

Šta navedenu pripovetku svrstava u ovu ili onu antologiju savremenog književnog stvaralaštva?

Jezik, tj. narečje? Ili ambijent u kom se priča odvija? Njen tematski okvir? Mesto u kom je registrovan izdavač koji je knjigu originalno i objavio? Identitetska uverenja samog autora? Pasoš? Krvna slika? Uzorak DNK?

2 Boris Dežulović, „Smrt,” zbirka „Poglavnikova bakterija”, VBZ, 2007.

(Nije li vam već neprijatno što o ovakvim stvarima uopšte govorimo?)

U našim, kako se to uobičajeno kaže, post-konfliktnim društvima važi pravilo da smo po okončanju svih ratova, povrh terora retrogradnih ideologija, koje kao da ništa ne može da izglavi iz ležišta, samo još dobili i teror tržišta. Regionalna tržišta knjige su, tako, a ovo se posebno odnosi na hrvatsko i srpsko, i dalje beznađežno zatvorena. Ujedno su i podrobno monopolizovana. Reč je o ušančenim i strogo kontrolisanim feudima koji nemaju nikakvog interesa da sarađuju jedan s drugim.

Ipak, mnogi pisci, s druge strane, i dalje vide region kao svoje prirodno okruženje. Mnogi pisci ne vole da im bilo ko uskraćuje čitaoce. Mnogi pisci ne dozvoljavaju da im organizatori književnih festivala ili raznoraznih individualnih javnih nastupa na promo-materijalima uz ime lepe i skraćenicu države iz koje dolaze. Mnogi pisci veruju da je pasoš samo neminovnost i da su oni tu da predstavljaju sebe. Samo i jedino sebe. Oni nisu reprezentanti nacionalnih interesa. Oni ne formiraju timove i reprezentacije. I svaka-ko ne pevaju himne s desnicom na srcu. Oni se uglavnom prostiru onoliko koliko im koža dozvoljava; sve drugo je za njih inostranstvo.

Pripadati većem prostoru od strogo nacionalnog, međutim, i to upravo jednoj mogućoj transnacionalnoj kn-

jiževnoj zajednici, izazovno je. Činjenica da dvadesetak miliona ljudi u regionu govori istim jezikom fantastično je neiskorišćena okolnost čiji potencijal, na svu sreću, ne jenjava lako. Potrebno je samo da se kao društva prizovemo pameti i iskoristimo to što nam se nudi. Do tada, ostaćemo ono što jesmo i što očitó jedino možemo da budemo: nikom posebno interesantan evropski književni zapećak. Ko mi ne veruje, trebalo bi da vidi kako se iz godine u godinu sve te naše „književnosti” merkaju sa svojih malih i skrajnutih „nacionalnih” štandova negde na putu do WC-a lajpciškog ili frankfurtskog sajma, pa bi mu u trenutku sve postalo jasno.

Šta bi se sve njihovim objedinjavanjem dobilo nije moguće nabrojati u okviru jednog ovakvog teksta. Međutim, pošto je danas sva moć u kvantitetima, reći ću to ovako: kad bi se, uzmimo, regionalne književnosti centralnog dela „bivše”, „ex-” ili „post-Jugoslavije” u nekoj sumanutoj verziji budućnosti dogovorile da se na evropskim i svetskim sajmovima predstavljaju kao jedna i jedinstvena post-jugoslovenska književnost, čista sinergija bi tu već sama po sebi učinila svoje i ona bi, ta inkluzivna, otvorena post-jugoslovenska književnost, postala mnogo uzbudljivija od pukog, mehaničkog zbira njenih delova. Književna konkurencija bi procvetala i opšti kvalitet ovdašnjeg stvaralaštva bi već time skočio. Za svim tim bi svakako došla

i pojačana vidljivost, a potom i daleko utemeljenija prisutnost na evropskoj i svetskoj areni.

Recept je zapravo suludo jednostavan.

(...)

Ali budite bez brige.

Naravno da se to, s obzirom da je o *nama* reč, neće tako skoro dogoditi.

V) PITANJE BUDUĆNOSTI

Pessimismo dell'intelligenza, ottimismo della volontà.

- Antonio Gramsci.³

Mnogo je godina već prošlo otkad živimo u ovoj našoj post-jugoslovenskoj realnosti takvoj kakva je. Mnogo godina je prošlo a da još uvek čak i oni najokoreliji nacionalisti među nama dobro znaju da, uprkos svim granicama, pasošima, grbovima, zastavama, himnama, uniformama, nacionalnim mitovima, ono istinsko inostranstvo ipak počinje tek tamo, na nekadašnjim jugoslovenskim granicama. Takozvanim - BRIGAMA⁴.

Neke stvari je naprosto nemoguće uništiti i to ideju o jednom budućem samoosvešćenom post-jugoslovenskom

³ Pesimizam razuma, optimizam volje - Antonio Gramši

⁴ Bugarska, Rumunija, Italija, Grčka, Austrija, Mađarska, Albanija.

ambijentu čini realnom. To je ujedno principijelni poraz svih naših dragih šovinista i zaljubljenika u „čiste” stvari. Dokaz da među njima, svim tim labradorima, hrtovima i pudlama, postojimo i mi - mešanci, kopilad i neodlučni - kojima svrstavanje ne pada tako lako i kojima su potrebni fleksibilniji, komotniji identiteti od ovih tesnih krojeva etnonacionalnog šnajderaja, kakvi su tokom poslednjih par decenija isključivo u ponudi.

Imatu, doduše, još nešto. Iako pomnogo čemu debalan-siran, naš region danas ipak prilično ujednačeno hropće pod zlokobnim uticajem lokalnih politika. Ma koliko se spolja te politike naizgled činile različitim, reč je o jednoj te istoj naizgled beskonačnoj igri zatvorenog politikantskog pokera koju, pod krinkom pseudodemokratskih sistema, igraju sve te naše identitetlije i stabilokrate s puterom na glavi, ekonomske i političke glavonje, iscereni pasji sinovi sa skupim kravatama i italijanskim cipelama koji liče jedni na druge kao jaje jajetu, ti naši zombiji u neoliberalnim odelima, programirani da ovdašnja društva održavaju u stanju večne disfunkcionalnosti. A da pritom dobro znamo da su oni zapravo potpuno nebitni - potrošna roba tek, robovi i roboti pod kontrolom jedne daleko zlokobnije sile. Jer mimo političara i njihovih ego-tripova, mimo ionako odavno izigranih ideologija, mimo na sve moguće načine silovanih identiteta, zloupotrebljenih nacionalnosti i et-

niciteta, mimo svih vera i uverenja, duboko ispod svega i ispod svih nas, u mračnim oblastima zemlje, krvi i kostiju, neprestano ključa neuništivi teror mentaliteta.

Ponekad se zaista čini da nam ne preostaje ništa drugo izuzev da se doveka budrimo pronicljivom Gramšijevom maksimumom o pesimizmu razuma i optimizmu volje.

Ali i to je, kao što znamo, samo deo kompleksne dinamike te naše „bivše”, „ex-” ili „post-Jugoslavije”.

-

DEKLARACIJA O ZAJEDNIČKOM JEZIKU

-

Suočeni s negativnim društvenim, kulturnim i ekonomskim posljedicama političkih manipulacija jezikom i aktualnih jezičnih politika u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji, mi, doljepotpisani, donosimo

DEKLARACIJU O ZAJEDNIČKOM JEZIKU

Na pitanje da li se u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji upotrebljava zajednički jezik – odgovor je potvrđan.

Riječ je o zajedničkom standardnom jeziku policentričnog tipa – odnosno o jeziku kojim govori više naroda u više država s prepoznatljivim varijantama – kakvi su njemački, engleski, arapski, francuski, španjolski, portugalski i mnogi drugi. Tu činjenicu potvrđuju štokavica kao zajednička dijalekatska osnovica standardnog jezika, om-

jer istoga spram različitoga u jeziku i posljedična međusobna razumljivost.

Korištenje četiri naziva za standardne varijante – bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski – ne znači da su to i četiri različita jezika.

Inzistiranje na malom broju postojećih razlika te nasilnom razdvajanju četiri standardne varijante dovodi do niza negativnih društvenih, kulturnih i političkih pojava, poput korištenja jezika kao argumenta za segregaciju djece u nekim višenacionalnim sredinama, nepotrebnih „prevođenja” u administrativnoj upotrebi ili medijima, izmišljanja razlika gdje one ne postoje, birokratskih prisila, kao i cenzure (te nužno auto-cenzure), u kojima se jezično izražavanje nameće kao kriterij etno-nacionalne pripadnosti i sredstvo dokazivanja političke lojalnosti.

Mi, potpisnici ove Deklaracije, smatramo da

- činjenica postojanja zajedničkog policentričnog jezika ne dovodi u pitanje individualno pravo na iskazivanje pripadnosti različitim narodima, regijama ili državama;
- svaka država, nacija, etno-nacionalna ili regionalna zajednica može slobodno i samostalno kodificirati svoju varijantu zajedničkog jezika;
- sve četiri trenutno postojeće standardne varijante ravnopravne su i ne može se jedna od njih smatrati jezikom, a druge varijantama tog jezika;

- policentrična standardizacija je demokratski oblik standardizacije najbliži stvarnoj upotrebi jezika;
- činjenica da se radi o zajedničkom policentričnom standardnom jeziku ostavlja mogućnost svakom korisniku da ga imenuje kako želi;
- između standardnih varijanti policentričnog jezika postoje razlike u jezičnim i kulturnim tradicijama i praksama, upotrebi pisma, rječničkom blagu kao i na ostalim jezičnim razinama, što mogu pokazati i različite standardne varijante zajedničkog jezika na kojima će ova Deklaracija biti objavljena i korištena;
- standardne, dijalekatske i individualne razlike ne opravdavaju nasilno institucionalno razdvajanje, već naprotiv, doprinose ogromnom bogatstvu zajedničkog jezika.

Stoga, mi, potpisnici ove Deklaracije, pozivamo na

- ukidanje svih oblika jezične segregacije i jezične diskriminacije u obrazovnim i javnim ustanovama;
- zaustavljanje represivnih, nepotrebnih i po govornike štetnih praksi razdvajanja jezika;
- prestanak rigidnog definiranja standardnih varijanti;
- izbjegavanje nepotrebnih, besmislenih i skupih „prevođenja” u sudskoj i administrativnoj praksi kao i sredstvima javnog informiranja;
- slobodu individualnog izbora i uvažavanje jezičnih raznovrsnosti;

- jezičnu slobodu u književnosti, umjetnosti i medijima;
- slobodu dijalekatske i regionalne upotrebe;
- i, konačno, slobodu „miješanja”, uzajamnu otvorenost te prožimanje različitih oblika i izričaja zajedničkog jezika na sveopću korist svih njegovih govornika.

SADRŽAJ:

O PROJEKTU *ZAJEDNIČKA ČITAONICA* - Igor Štiks, Vladimir Arsenijević / 5

JUGOSLAVENSTVO DANAS - Predrag Matvejević / 9

MISLITI JUGOSLAVIJU DANAS - Vladimir Arsenijević / 33

DEKLARACIJA O ZAJEDNIČKOM JEZIKU /45

Edicija: Zajednička čitaonica

Urednici: Vladimir Arsenijević i Igor Štiks
Izvršni urednici: Ana Pejović i Danilo Lučić
Komunikacije i spoljni poslovi: Milena Berić
Administracija i finansije: Milan Adnađ
Dizajn korica: Johana Bogičević
Lektura: Iva Kosovac
Štampa: Caligraph (caligraph.rs)
Tiraž: 1000
Beograd, 2019. godine

CIP- Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије

323.1(497.1)
316.347(497.1)

ZAJEDNIČKA čitaonica. 1, Jugoslavija / tekstovi Predrag Matvejević, Vladimir Arsenijević. -Beograd : Udruženje Krokodil, 2019
(Beograd : Caligraph). - 47 str. ; 15 cm
Sadržaj: Jugoslavenstvo danas / Predrag Matvejević.
Misliti Jugoslaviju danas / Vladimir Arsenijević

ISBN 978-86-81632-00-0

a) Југословенство
COBISS.SR-ID 279542284
